

САВЛУК О.М.

Київський національний лінгвістичний університет

РОЛЬ ДОПОМІЖНОГО, НАПІВДОПОМІЖНОГО ТА МОДАЛЬНОГО ДІЄСЛОВА У СКЛАДІ ДІЄСЛІВНИХ ПЕРИФРАЗ

У статті висвітлюються поняття допоміжного, напівдопоміжного та модального дієслова у складі дієслівних перифраз, що наразі широко дискутується багатьма лінгвістами. Досліджується розмежування даних понять та їх функцій у складі дієслівних конструкцій.

Ключові слова: допоміжне, напівдопоміжне, модальне дієслово, дієслівна перифраза.

В статье освещаются понятия вспомогательного, полувспомогательного и модального глагола в составе глагольных перифраз, что сейчас широко дискутируется многими лингвистами. Исследуется разграничение данных понятий, а также их функции в составе глагольных конструкций.

Ключевые слова: вспомогательный, полувспомогательный, модальный глагол, глагольная перифраза.

This article highlights the concept of auxiliary, semiauxiliary and modal verb composed of verbal periphrasis that now widely discussed by many linguists. The differentiation of these concepts and their functions within verb constructions are investigated.

Keywords: auxiliary, semiauxiliar, modal verb, verbal periphrasis.

Із формальної точки зору, допоміжне дієслово або дієслівна флективна форма характеризується потребою присутності іншого дієслова, неособовою формою або нефлективним дієсловом, з яким утворює дієслівні перифрази та складні часи. Обидва дієслова, допоміжне і неособова форма дієслова, можуть бути безсполучниковими або об'єднаними за допомогою прийменника чи сполучника, і завжди у чіткій послідовності: допоміжне – неособова форма дієслова.

Об'єднуючи, формальний та семантичний критерії, такі іспанські граматисти як Р. Фенте, Х. Фернандес, Л. Фейхоо вважають, що: "В іспанській мові перифрази або дієслівні фрази є

різноманітними та в основному полягають в єдності допоміжного дієслова та інфінітива, герундія, чи дієприкметника іншого слова" [5:225]. Є зрозумілим, що, відштовхуючись від даного визначення, потрібно вважати перифрастичними всі складні часи, пасивний стан та прогресивну (тривалу) форму. В іспанській мові три допоміжні дієслова, що відносяться до даних конструкцій є *haber*, *ser* та *estar*, що давно вважаються основою дієслівної допоміжної системи і, які в даній функції є повністю граматикалізовані.

Потрібно зазначити, що М. Лаунай порівнює формальні критерії із точки зору синтаксичної та функціональної єдності і семантичний критерії щодо втрати значення допоміжного дієслова у визначенні дієслівної перифрази: "семантико-функціональні єдності утворені за допомогою нерозривного подвійного центру – навіть коли обидва компоненти підтримують можливість функціонування, в інших обставинах, як докочаних дієслів, утворених за допомогою неособової форми дієслова та допоміжного, що піддалося процесу втрати свого лексичного значення, можливостей вираження модальності, часу, аспекту та порядку процесу" [7:75-76].

Як зазначає Г. Рохо, явище допоміжних дієслів та допоміжного слова перифрастичних конструкцій, а також ряду понять, пов'язаних з даним явищем, не можна зрозуміти однозначно, що у свою чергу має відношення як до подальших конкретних мовних тенденцій, так і до різних критеріїв та точок зору на дане питання [6:34].

Один із вітчизняних лінгвістів В.М. Жирмунській зазначає, що навколо основних аналітичних дієслівних форм в усіх європейських мовах існує достатньо велика кількість аналітичних словосполучень більш приватного характеру, які слугують для вираження видових, модальних, станових відтінків значення основного дієслова у фразеологічно більш обмежених рамках [3:335].

Таким чином, аналітична форма або конструкція виникає в результаті тривалого й поступового процесу граматикалізації саме описових лексико-синтаксичних конструкцій, у результаті якого їх

службові дієслова повністю втрачають своє лексичне значення і стають допоміжними, тоді як службові дієслова в лексико-синтаксичних конструкціях, зберігаючи тією чи іншою мірою своє лексичне значення, залишаються напівдопоміжними.

Можемо проаналізувати, що формально, дієслово функціонує як допоміжне, коли залежить від іншого, тому, супроводжує його для семантичного підсилення значення та функціонування даного слова як морфеми. Існують різні критерії щодо визначення допоміжного дієслова: поміж них, формальний, семантичний, синтаксичний та функціональний критерій. Пропонуємо розглянути кожен із них детальніше [2:75-76]:

1. Формальна характеристика є, по своїй суті, недостатньою для того, щоб визначити коли дієслово вживається як допоміжне, оскільки існують формально ідентичні конструкції, в яких дієслівна флективна форма не має значення допоміжного слова.

2. Беручи до уваги семантичний критерій, допоміжне дієслово характеризуватиметься як граматиалізоване слово або як слово, що втратило своє лексичне значення, тобто без лексичного змісту. Таким чином, значення дієслова у допоміжному вживанні передбачає повну або часткову втрату первинного конкретного значення, завдяки чому, у діяхронічній перспективі, граматиалізація діє завжди від конкретного до абстрактного. Це є очевидним, якщо порівняти наступні речення:

а) *Luis vuelve a dormir a casa.*

б) *Luis vuelve a dormir en casa.*

У першому прикладі (а) дієслово *volver* зберігає повністю своє значення "повертатися", на відміну від другого прикладу (б), в якому дієслово руху майже повністю втрачає своє значення, оскільки *volver* виражає повторення вказаної дії за допомогою *dormir*, відповідно, надає всі відтінки дієслова, яке вживається як допоміжне.

Відомо, що граматиалізація є процесом, що відбувається на різних рівнях, дієслово функціонує як допоміжне або неособове. По-перше, тому що граматиалізацією називається не тільки лінгвістичний процес, але також випадки, що полягають у різних

рівнях даного процесу та його кінцевого результату. По-друге, тому що повна граматикалізація в іспанській мові тільки відбулася, по відношенню до дієслівної парадигми, у формах майбутнього часу та умовних; стосовно *haber* у складних часах та *ser* у пасивному стані не можемо говорити про повну граматикалізацію або морфологізацію (Г. Рохо говорить про морфологізацію, щоб вказати на останню стадію процесу граматикалізації) [6:25]; без сумніву, дієслівні перифрази є обов'язково *преморфологічними*, дана складність яких полягає у тому, що набувають, виключно, морфологічного походження (дієслівні перифрази були б тільки морфологічною дією і не морфосинтаксичною, якби допоміжне дієслово перетворилося на морфему, що не має можливості застосування, без дієслівної лексеми до якої приєднується).

3. Що стосується синтаксичного критерію, реалізовує ряд спроб, які окреслюють синтаксичну манеру, що характеризує перифрастичні конструкції.

4. Згідно функціонального критерію, допоміжне дієслово виражає часове, модальне та аспектуальне значення об'єднуючись у нефлексивну форму. Даний підхід ґрунтується на ідеї, в якій говориться про те, що нефлексивна форма є лексико-семантичною опорою і допоміжне слово має виключно граматичну функцію [1:12]. Розуміємо, що можна було б застосувати у зазначеному пункті раніше порушене питання щодо фразеологічних єдностей про труднощі розрізнення того, яким є вклад кожного компоненту речення. Це єдність двох складових частин, які є додатковими, в яких є місце дієслівній перифразі.

До даного моменту ми говорили виключно про дієслова, що вживаються як допоміжні. Далі, пропонуємо розглянути декілька прикладів вживання дієслів у формі напівдопоміжних.

Дієслово, що вживається як *напівдопоміжне* супроводжується дієсловом у нефлексивній формі, як допоміжне, але у визначених обставинах може функціонувати самостійно, тобто, може бути у незалежній формі по відношенню до дієслова у нефлексивній формі. Відповідно, напівдопоміжне слово вживається у *напівперифрастичних дієслівних конструкціях* [2:77].

Насправді, з однієї сторони, напівдопоміжні дієслова не підпорядковуються нефінітному дієслову і не залежать від нього (особливість, що поділяють із перифрастичними допоміжними словами) [6:105]; з іншої сторони, не нав'язують обмежень вибору ні до будь-якого аргументу, проте це є співвідношення щодо першого аргументу або підмета нефлективного дієслова (особливість, що поділяють із дієсловами, які вживаються як dokonані).

Деякі із напівдопоміжних дієслів, інколи, вживаються як допоміжні і утворюють, відповідно, дієслівні перифрази. Це випадок, наприклад дієслова *deber*: у конструкції "*deber* + *infinitivo*" вживається як напівдопоміжне і в перифразі "*deber de* + *infinitivo*" вживається як допоміжне [3:75].

Звертаючи увагу на семантичну точку зору, напівдопоміжні дієслова поділяються на аспектуальні (наприклад, *empezar/comenzar a, acabar/terminar de, soler*, та ін.) і модальні (такі як *poder* і *deber*). Тим не менше, потрібно наголосити, що не тільки напівдопоміжні дієслова можуть виражати модальність; такі допоміжні дієслова як *haber de, haber que* і *tener que* надають відтінку каузативної модальності. Як відомо, вказані дієслова вживаються як модальні, коли вводять сигніфікативний відтінок модальності в дієслівних перифразах, що утворюють [4:75].

В іспанській мові існує досить багато засобів вираження модальності: це і лексичні, і морфологічні, й інтонаційні. Проте досить важко знайти повністю ідентичні слова, які б мали однакове значення не залежно від контексту. Слова, які на перший погляд здаються ідентичними в тих чи інших мовних ситуаціях, передають різні відтінки значень.

Зауважимо, що термін *модальність* визначає лінгвістичну форму вжиту мовцем, свідомо чи несвідомо, для перекладу свого ставлення щодо вказаних подій (модальність висловлювання) та щодо отримання інформації (модальність речення) [8:240]. Таким чином, категорія модальності є однією з найважливіших не тільки в системі мови, але й у структурі художнього твору. Із даною метою мовець рахується із сегментними формами та іншими

надсегментними. У свою чергу, надсегментними формами є тон голосу та інтонація із якою передається висловлювання. Сегментними способами для вираження модальності висловлювання, якими володіє іспанська мова, є наступні:

1. Лексичні засоби:

а) іменники: *Es una lástima que ya se haya marchado.*

б) прикметники: *Es probable que llegue tarde.*

в) прислівники: *Seguramente no vendrá.*

г) вигуки: *¡Ojalá no se entere!*

д) модальні дієслова: *Suele regresar a las tres de la tarde.*

2. Граматичні засоби:

а) дієслівний стан: *Dice que no comas mucho.*

б) часове розташування: *Vamos, que ahora estará en casa.*

в) дієслівні перифрази: *He de quejarme de este abuso.*

3. Синтаксично-прагматичні засоби:

а) порядок слів: *Del robo nadie sabe nada.*

У свою чергу, одним із найбільш загальних критеріїв визначення перифраз є граматикалізація допоміжного дієслова: а саме, провідмінюване дієслово має бути повністю або частково граматикалізоване, тобто, має втратити повністю або частково своє первинне значення. Проте все ж, універсальним способом вираження модальності, на нашу думку, є вираження модальності способами дієслова та власне граматичними конструкціями. Що стосується критерію втрати значення провідмінюваного дієслова потрібно звернутися до дієслівної функції інфінітива, герундія чи дієприкметника. Для утворення дієслівної перифрази, інфінітив, герундій чи дієприкметник мають функціонувати як дієслова, але у жодному разі не як підмет, прислівник чи прикметник.

Відповідно до загальновідомої класифікації дієслівні перифрази іспанської мови класично поділяються на граматизовані (видо-часові) та описові (лексико-синтаксичні). Такий підхід базується на необхідності розрізнення чисто аналітичних конструкцій з повною граматизацією та напіваналітичних конструкцій з неповною граматизацією словосполучення, коли його допоміжний компонент зберігає хоча б послаблене лексичне

значення. Але при класифікації дієслівних перифраз іспанської мови надзвичайно важливо враховувати не лише структуральний, але і семантико-функціональний аспекти.

Отже, дієслова вжиті як модальні є тільки однією із функцій вираження можливості, наказу, гіпотези чи ймовірності. Крім того, існують дієслова чий семантичний зміст є модальним: *suponer, esperar, intentar, procurar, proponerse, permitir* та ін. Не дивлячись на це, зберігаємо термін *модальний*, для тих дієслів, що поєднуючись із інфінітивом, утворюють з ним єдиний дієслівний центр, представляють власне відношення перифрастичних або напівперифрастичних конструкцій і, крім того, виражають модальність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Вронська О.* Граматикалізація дієслів руху у сучасній португальській мові // Вісник Київського університету. Серія : Іноземна філологія. – 2006. – Вип. 40. – С. 11-14.
2. *Гуревич В. В.* Модальность и семантика глагольного вида / В. В. Гуревич // Вопросы языкознания. 2000. – № 2. – С. 71-79.
3. *Жирмунский В. М.* Поэтика русской поэзии / В. М. Жирмунский. – Л. : Азбука-классика, 2001. – 496 с.
4. *Канонич С. И.* Грамматика испанского языка. Практический курс / Софья Ивановна Канонич. – М.: Менеджер, 1998. – 352 с.
5. *Fente R., Fernández J., Feijóo L.* Perífrasis verbales / R. Fente, J. Fernández, L. Feijóo. – Madrid : Espasa Calpe, 1979. – 460 p.
6. *Guillermo R.* Relaciones entre temporalidad y aspecto en el verbo en español / Rojo Guillermo. – La Coruña: Universidad de Santiago de Compostela, 1990. – pp. 17-43.
7. *Launay M.* Acerca de los auxiliares y perífrasis verbales / Michel Launay. – Madrid : Lingüística Española Actual, 1980. – 120 p.
8. *Real academia española: Esbozo de una Nueva Gramática de la Lengua Española.* – Madrid : Espasa Calpe, 1973. – 444 p.